

Vrije Universiteit Brussel

Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR
Pleinlaan 2, 1050 Brussel
<http://www.vub.ac.be/TOR/>

HET COLLECTIEVE RITME VAN BELGIË

EVOLUTIES IN HET LEVENSRITME VAN DE BELGEN OP BASIS VAN
TIJDSBESTEDINGSONDERZOEK UIT 1966, 1999 EN 2005

2008/23

I. Glorieux
J. Minnen
T.P. van Tienoven

"[Typ hier extra gegevens, bv opdrachtgever, congres, e-mail etc]"

Inleiding

Vandaag wordt vaak verondersteld dat collectieve ritmen aan het verdwijnen zijn. De nacht wordt gekoloniseerd. Onze economie draait de hele week door, dag en nacht. We leven in een samenleving die nooit meer slaapt en waar elk moment van de dag of de week niet meer te onderscheiden valt van een ander moment (Presser, 2003). Volgens Kreitzman (1999: 156-157) zal de 24 uursamenleving ons bevrijden van de beperkingen en deadlines die opgelegd worden door onze rigide afhankelijkheid van de klok. We zullen het idee loslaten dat een dag een vast aantal uren heeft voor een beperkt aantal activiteiten. Naarmate onze samenleving individualistischer wordt, volgen we ook steeds minder collectieve ritmes. We doen de dingen wanneer we er zin in hebben en hebben daar ook steeds meer de middelen voor.

In deze bijdrage gaan we na of het wel zo'n vaart loopt. We analyseren de timing van activiteiten in de dag- en weekcyclus en gaan na in welke mate collectieve ritmes en regelmaten verdwijnen uit het dagelijkse leven, en of het onderscheid tussen week- en weekenddagen vervaagt. We gebruiken hiervoor het tijdsbestedingsonderzoek 2005 (TBO'05) dat werd uitgevoerd door de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI) van de FOD Economie. Voor het TBO'05 hielden 6.400 Belgen vanaf 12 jaar uit 3.474 huishoudens gedurende 2 dagen hun tijdsbesteding in een dagboekje bij op een vooraf toegekende week- en weekenddag. Het veldwerk voor TBO'05 liep van januari 2005 tot de eerste week van januari 2006. De onderzoeksgroep TOR van de Vrije Universiteit Brussel deed de datacleaning, organiseerde de databestanden en deed de eerste analyses. Dit gebeurde in het kader van een AGORA-project (projectnummer AG/II/I33) gefinancierd door het Federaal Wetenschapsbeleid.

Een gelijkaardig tijdsbestedingsonderzoek werd uitgevoerd in 1999 (TBO'99). Het TBO'99 had betrekking op 8.382 Belgen uit 4.275 gezinnen. De registratiemethode van het tijdsgebruik van beide onderzoeken is quasi identiek en is gebaseerd op de richtlijnen die EUROSTAT opstelde om het tijdsbestedingsonderzoek in Europa te harmoniseren (EUROSTAT, 2000). Elke 10 minuten registreerden de deelnemers aan het onderzoek hun tijdsgebruik in eigen woorden in een dagboekje. Indien nodig kon men hierbij het verschil maken tussen hoofd- en nevenactiviteiten. Verder noteerden de respondenten een aantal extra kenmerken in hun dagboekje zoals de plaats waar elke gestelde activiteit zich afspeelde en wie aanwezig was. Bij verplaatsingen moest ook het verplaatsingsmiddel opgegeven worden. Tevens werd er per huishouden een gezinsvragenlijst ingevuld die peilde naar zaken als de aard van de woning, bezit van duurzame goederen, hulp in het huishouden, etc. Daarnaast vulde ieder lid van het gezin van 12 jaar of ouder ook een individuele vragenlijst in waarin gevraagd werd naar specifieke achtergrondkenmerken

en vrijetijdsactiviteiten. Voor een verdere toelichting van de onderzoeksmethode verwijzen we naar het technisch rapport (Glorieux, Mestdag & Minnen, 2008b).

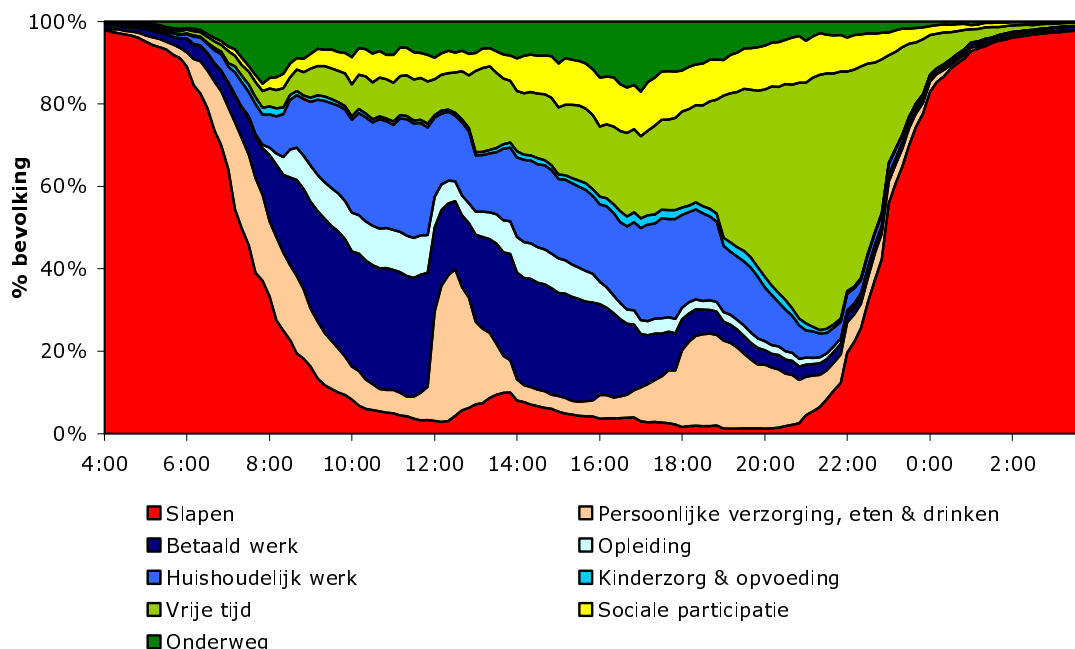
Omdat we ervan uitgaan dat de teloorgang van collectieve ritmes eerder een proces op langere termijn is, vergelijken we de gegevens van het Belgische tijdsbudgetonderzoek uit 2005 niet alleen met de tijdsbudgetgegevens uit 1999, maar ook met beschikbare data uit 1966. De gegevens uit 1966 (TBO'66) zijn verzameld in het kader van de 'Multinational Comparative Time-Budget Research' studie en bevat gegevens van 2.077 Belgen tussen 19 en 65 jaar (Javeau, 1970; Szalai, 1972). Omdat de gegevens van 1966 betrekking hebben op de leeftijdscategorieën tussen 19 en 65 jaar, beperken we alle vergelijking tussen 1966, 1999 en 2005 tot deze leeftijden.

Een globale analyse van de tijdsbesteding van de Belgen op basis van TBO'05 is te vinden in 'Een weekje België' (Glorieux, Minnen & Van Tienoven, 2008a). Meer gedetailleerde cijfers zijn terug te vinden in het tabellenboekje 'Tijdsbesteding in België' (Glorieux, Minnen & Van Tienoven, 2008b) en via de website www.time-use.be. Op deze website kan de gebruiker zelf tabellen maken en vindt men ook meer informatie over de technische aspecten van het onderzoek zoals de steekproeftrekking, de gebruikte onderzoeksinstrumenten en de gedetailleerde indeling van de activiteiten.

Het ritme van een doordeweekse dag

Een eerste blik op het dagverloop van de Belgen tijdens een gewone weekdag (zie figuur 1) maakt meteen duidelijk dat er wel degelijk periodes in de dag zijn waarop we met velen min of meer hetzelfde doen. Op bepaalde uren van de nacht zijn we bijna allemaal aan het slapen. Tijdens de voormiddag en in iets mindere mate tijdens de namiddag is een groot deel van de bevolking aan het werk of op school, en de avond wordt overwegend ingevuld met vrijetijdsactiviteiten. Een meer gedetailleerde blik op het verloop van een gewone weekdag in België bevestigt het collectieve karakter van onze tijdsbesteding.

FIGUUR 1: VERLOOP VAN EEN WEEKDAG VOOR DE BELGISCHE BEVOLKING VANAF 12 JAAR (TBO'05 – N=6.400)

Om vier uur 's nachts ligt op een gemiddelde weekdag bijna iedereen te slapen (98%). Twee uur later komt daar al verandering in: om 6u ligt nog 89% te slapen en om 7u20' slaapt nog maar de helft van de bevolking.

Het ontbijt wordt relatief gespreid genomen tussen 7u en 9u met een piek rond 7u30' wanneer 10,7% van de bevolking aan de ontbijttafel zit. Om 8u40' is meer dan 80% van de Belgen uit bed. Bijna een kwart van de bevolking is dan al aan het werk, 13,8% is bezig met het huishouden en kinderczorg en 8,9% is dan onderweg. De piek van verplaatsing is dan al geweest. Die heeft plaats om 7u50' wanneer 15,1% van de Belgen onderweg is. De voormiddag op weekdays – tussen 8 en 12 uur – wordt vooral ingenomen door betaald werk (26,4%), huishoudelijk werk en kinderczorg (21,7%), onderwijs (8,3%) en verplaatsingen (8,3%). Gemiddeld 15,8% van de Belgen heeft op een werkdag tussen 10 en 12 uur vrij voor sociale participatie of vrijetijdsactiviteiten.

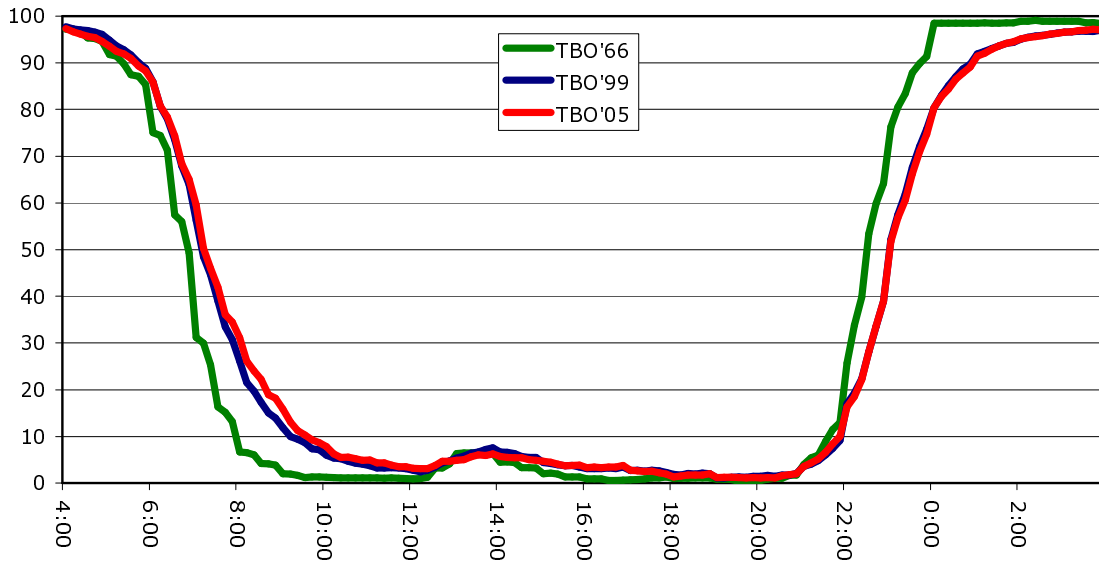
Om 12 uur is het lunchtijd. In 10 minuten tijd neemt het aantal eters toe van 5,6% om 11u50' tot 24,8% om 12 uur. Om 12u30' zitten de meeste mensen aan tafel, namelijk 34,2%. Na 13u30' neemt het aantal eters weer snel af. Opvallend is een kleine toename van de vrijetijdsactiviteiten tijdens de lunchperiode. Om 12u30' is maar 10% van de Belgische bevolking hiermee bezig, terwijl dit percentage 40 minuten later is verdubbeld. Daarna neemt het aantal vrijetijdsactiviteiten weer af tot 14,6% om 14 uur om vervolgens de rest van middag weer toe te nemen. Opvallend is ook het middagdutje dat 8 à 9% van de Belgen doet tussen 13 uur en 14u30'. Om 14 uur is ruim een kwart van de bevolking weer aan het werk, houdt een vijfde zich bezig met huishoudelijk werk en

kinderzorg en zit bijna 9% weer in de schoolbanken. De rest vult zijn tijd in met vrijetijdsactiviteiten, sociale participatieactiviteiten of verplaatsingen.

Rond 16 uur zit de schooltijd erop en ook het aantal werkenden neemt geleidelijk af. Rond die tijd zien we ook de avondspits beginnen, ruim 13% van de Belgen is dan onderweg. Dit aantal zal nog oplopen tot bijna 17% om 17 uur waarna het tot zeker 19u50' zal duren vooraleer het aantal 'reizigers' is afgenomen tot onder de 6%. Werk en school worden na 16 uur vervangen door vrijetijdsactiviteiten, die aanzienlijk toenemen. Het aandeel sociale participatieactiviteiten blijft zowel in de namiddag als in de avond gemiddeld rond de 9 à 11% liggen. Vanaf 17u30' begint de tijd besteed aan eten en drinken aanzienlijk te stijgen. Gezien de combinatie met de toename van het huishoudelijk werk tot bijna 25%, kunnen we stellen dat rond die tijd de avondmaaltijd wordt bereid en genuttigd. De piek van de avondmaaltijd is om 18u30' wanneer een vijfde van de Belgische bevolking samen aan tafel zit. Na het avondeten neemt het aantal Belgen met vrije tijd massaal toe. Een enkeling gebruikt de avond voor huishoudelijk werk of sociale participatie. Om 20 uur zien we de tijd die besteed wordt aan persoonlijke verzorging iets toenemen. Dit kan betekenen dat een klein deel van de Belgen (vermoedelijk de kinderen) zich al opmaakt om naar bed te gaan. Om 21u30' is het percentage Belgen met vrije tijd het hoogst (62%). Meer dan 80% daarvan zit dan voor de tv. Bijna 9% is dan al naar bed en nog eens 3,5% maakt zich klaar om hetzelfde te doen. Om 22 uur is er een keerpunt in de tijdsbesteding van de avond. Het aantal mensen dat vrijetijdsactiviteiten doet, neemt eerst langzaam maar daarna snel af en is om 23 uur al meer dan gehalveerd ten opzichte van de piek van 21u30'. Het aantal slapenden neemt daarentegen snel toe: om 23 uur ligt ruim de helft van België te slapen (56%), een uur later is dat al 83% en nog twee uur later, om 2 uur, ligt bijna iedereen in bed (96,1%).

Het collectieve karakter van het dagverloop blijkt vooral uit de dagdelen dat we samen slapen, samen werken en samen vrije tijd nemen. Die dagdelen worden afgebakend door de momenten waarop we 's morgens, 's middags en 's avonds samen eten. Hieronder zullen we verder ingaan op de vier categorieën van activiteiten die het tijdrithme van België bepalen: slapen, werken, vrije tijd (met TV kijken in het bijzonder) en eten.

FIGUUR 2: VERLOOP VAN SLAPEN EN RUSTEN OP EEN WEEKDAG IN PERCENTAGE VAN DE BELGISCHE BEVOLKING VAN 19 TOT EN MET 65 JAAR (TBO '66 - N=1.596; TBO'99 - N=6.009; TBO'05 - N=4.496)

De nacht is om te slapen

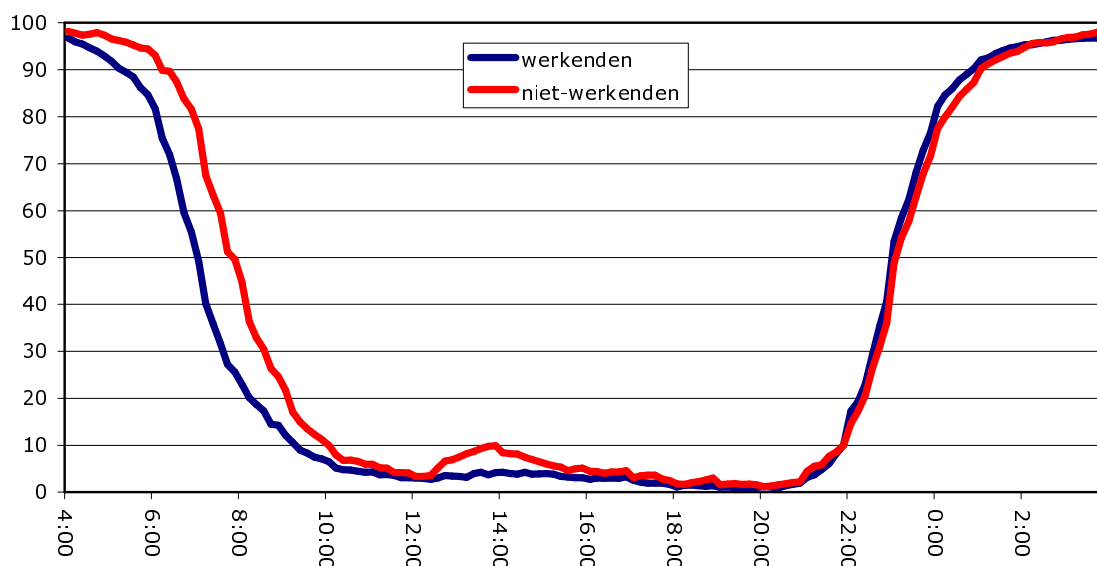
Ondanks de introductie van kunstlicht blijft onze tijdsbesteding sterk afhankelijk van het contrast tussen dag en nacht of tussen waaktijd en slaaptijd. Terwijl overdag heel wat verschillende activiteiten elkaar opvolgen, wordt de nacht bijna exclusief aan slaap gewijd (zie figuur 2). We staan met velen, collectief rond dezelfde tijd op. Om 8 uur is driekwart van de Belgen al opgestaan. Wanneer we vergelijken tussen 1999 en 2005 zien we nauwelijks een verandering in het slaapritme. In 2005 staan we gemiddeld een klein beetje later op. Het verschil met 1966 is aanzienlijk groter. Destijds was om 7 uur al bijna 70% wakker en lag om 8 uur minder dan 10% van de Belgen nog in bed. In 2005 is pas om 8 uur 70% wakker en duurt het tot 9u40' vooraleer minder dan 10% nog in bed ligt. Figuur 3 toont dat werkenden eerder opstaan dan niet-werkenden. Om 7u30' is 70% van de werkenden al op, terwijl dat voor de niet-werkenden pas om 8u30' het geval is. Van de niet-werkenden ligt pas na 10 uur minder dan 10% nog te slapen. De werkenden bereiken dit percentage om 9u20'.

Tussen de middag zien we dat er door gemiddeld 6% een middagdutje gedaan wordt tussen 13u20' en 14u20'. Op dat vlak is er nauwelijks een verschil met 1966. Het middagdutje is enkel weggelegd voor de niet-werkenden (8,9%).

Tussen 22 en 23 uur verdrievoudigt het aantal mensen dat slaapt. Om 23 uur ligt één op de twee Belgen al in bed en rond middernacht is dat 80,5%. We zien dat de mensen in 1966 niet alleen eerder opstonden, maar ook eerder gingen slapen. Om 22 uur lagen toen bijna twee keer zoveel Belgen in bed als in 2005. In 1966 lag om 23 uur 70% van de bevolking in bed, terwijl dat in 2005 pas 40 minuten later het geval is. Het grotere

aanbod van beschikbare vrijetijdsbesteding en vooral van tv-programma's zal ongetwijfeld een invloed hebben op de latere bedtijd in vergelijking met veertig jaar geleden. Het is echter een misvatting om daaruit ook te besluiten dat we vandaag minder slapen dan vroeger. We gaan later slapen, maar staan ook later op. Tot slot zien we dat werkenden niet eerder naar bed gaan dan niet-werkenden. Werkenden slapen dan ook gemiddeld minder lang dan niet-werkenden.

FIGUUR 3: VERLOOP VAN SLAPEN EN RUSTEN OP EEN WEEKDAG IN PERCENTAGE VAN DE BELGISCHE BEVOLKING VAN 19 TOT EN MET 65 JAAR NAAR WERKSITUATIE (TBO'05 - N=4.496)

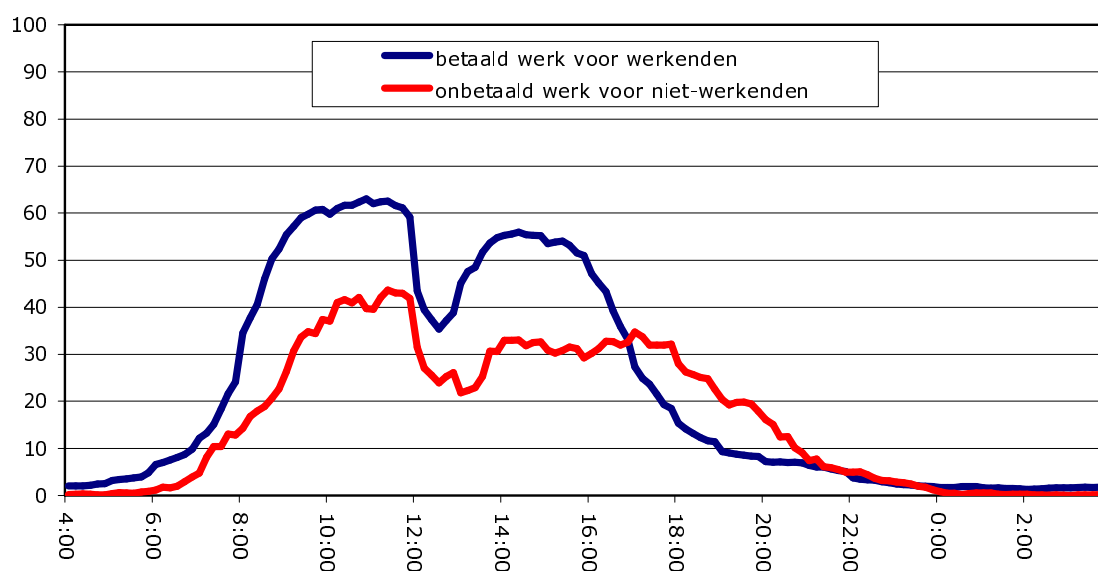
Het strakke ritme van het werk

Na het opstaan is het tijd om te werken. Werk kan tweevoudig opgevat worden, enerzijds als betaald werk en anderzijds als huishoudelijk werk en kindercare. Veelal wordt verondersteld dat werklozen, huisvrouwen of gepensioneerden in tegenstelling tot werkenden vaak geen dwingend kader hebben om de dag of de week op een regelmatige manier in te delen. Elchardus en Glorieux (1989) hebben voor Vlaanderen reeds aangetoond dat het niet hebben van werk op zich niet voldoende is om de voeling met het collectieve ritme van de werkenden te verliezen. Zij toonden aan dat werk bij langdurig werklozen in grote mate vervangen wordt door huishoudelijk werk op dezelfde tijdstippen.

Figuur 4 geeft het ritme van betaald werk weer voor de mensen die een job uitoefenen en het ritme voor onbetaald werk voor de niet-werkenden. De vorm van het ritme van betaald werk geeft de werktijden weer. Betaald werk is voor de werkenden duidelijk de centrale activiteit overdag op de weekdays. Enige tijd na het opstaan, gaan de meeste

werkenden aan het werk. Om 7u50' is al bijna een kwart van hen aan de slag, een uur later is dit al meer dan de helft. Het piekmoment in de voormiddag is om 10u50': dan is 63% van de werkenden aan het werk. Tussen het werk in de voormiddag en de namiddag wordt nog duidelijk een collectieve lunchpauze genomen. Na de middag is rond 14u20' het grootste aantal werkenden aan de slag: 56%. De werkdag begint ten einde te lopen in de late namiddag. Om 16 uur is nog 47,1% van de beroepsactieven aan de slag, terwijl dat een uur later nog maar een kwart is. Nog een half uur later verricht minder dan een vijfde nog betaald werk.

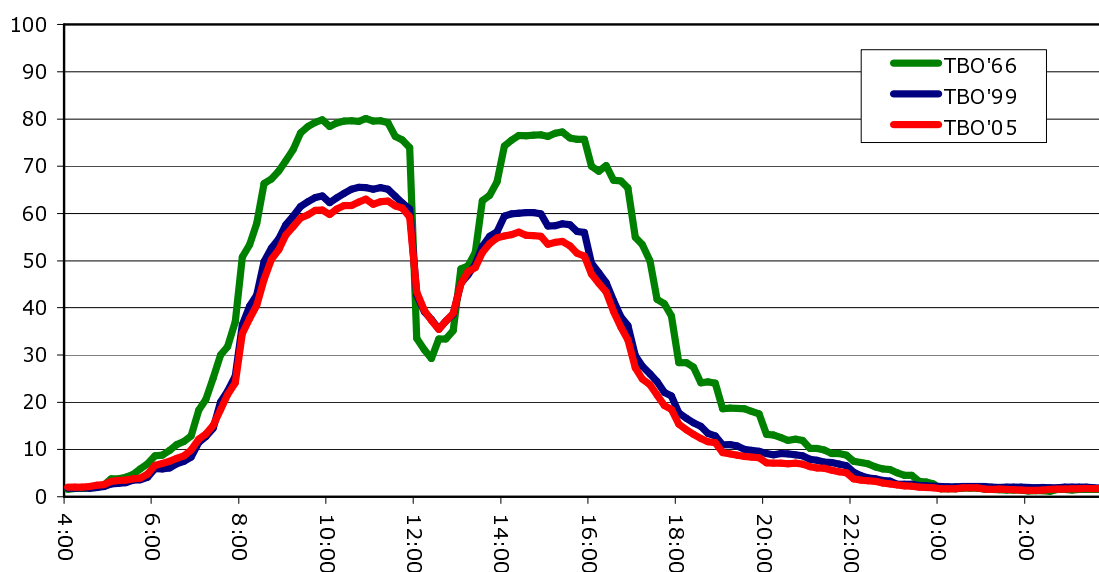
FIGUUR 4: VERLOOP VAN BETAALD WERK VOOR BEROEPSACTIEVEN (TBO' 05 – N=2.831) EN ONBETAALDE WERK VOOR NIET-WERKENDEN (TBO'05 – N=1.649) VAN 19 TOT EN MET 65 JAAR OP EEN WEEKDAG (IN %)

Het ritme van huishoudelijk werk en kinderopvang voor de niet-werkenden volgt in grote mate het ritme van het betaalde werk. Toch zijn er enkele duidelijke verschillen. De dagtaken van niet-werkenden begint ruim een uur later: om 9 uur is een kwart van de niet-werkenden gezinsarbeid aan het verrichten, terwijl op dat moment al meer dan de helft van de werkenden aan het werk is. Pas na 10 uur is meer dan 40% van de niet-werkenden bezig met onbetaald werk. Het piekmoment valt een half uur later dan bij de werkenden om 11u20': 43,6% is dan actief in het huishouden of zorgt voor de kinderen. De middagpauze wordt om 12 uur vrijwel tegelijk ingezet. Hoewel de niet-werkenden hun dag later starten lijkt, lijkt de vorm van het ritme in de voormiddag op dat van de werkenden. In de namiddag is het ritme verschillend voor de werkenden en niet-werkenden. Het ritme van huishoudelijk werk en kinderopvang is vlakker en dus minder collectief. Bovendien loopt de werkdag van de niet-werkenden ook iets langer uit. Om 17

uur is nog 34,7% van de niet-werkenden bezig met onbetaalde arbeid tegenover 27,3% van de werkenden die nog aan de slag zijn. Vanaf dat moment blijven er tot in de late avond meer niet-werkenden bezig met gezinsarbeid dan werkenden met betaalde arbeid. Ondanks het meer afgevlakte ritme van onbetaalde arbeid, lopen de ritmes van betaald en niet-betaald werk in heel grote mate synchroon. Hoewel onbetaalde arbeid niet of nauwelijks gebonden is aan vaste werkuren, wordt bijna al het onbetaalde werk van niet-werkenden tijdens de reguliere werktijden verricht.

FIGUUR 5: VERLOOP VAN BETAALD WERK IN PERCENTAGE VAN DE WERKENDEN OP EEN WEEKDAG VAN 19 TOT EN MET 65 JAAR IN (TBO'66 - N=964; TBO'99 - N=3.611; TBO'05 - N=2.831)

Tussen 1966 en 2005 is relatief weinig veranderd in het ritme van betaald werk op de weekdays. In 1966 begonnen de mensen iets vroeger aan de dagtaak en eindigden daar ook later mee. Om 7 uur was in 1966 al 18,4% van de werkenden aan de dagtaak begonnen, terwijl dit in 2005 12,2% is. In 1966 deed om 18 uur nog 28,4% van de Belgen betaald werk, terwijl in 2005 rond die tijd ongeveer de helft daarvan (15,3%) nog maar arbeidsactief is. Avond- en nachtwerk waren in 1966, net als in 2005, uitzonderlijk. Het grootste verschil is dat in 2005 veel minder werkenden op een gewone weekday samen aan het werk zijn. Hoewel het collectieve ritme in 2005 niet echt is afgezwakt – de weekday is zelfs 'vernaauwd' –, werkte in 1966 een groter aantal werkenden op hetzelfde moment. In 1966 was het piekmoment in de voormiddag om 10u50' met 80,1% werkenden aan het werk. In 2005 valt het piekmoment op dezelfde tijd, maar is slechts 63% van de werkenden aan de slag. In de namiddag is het verschil nog duidelijker, met 77% werkenden om 15u10' in 1966 en 56% om 14u20' in 2005.

Er zijn enkele duidelijk aanwijsbare redenen voor die afname van het collectieve werkritme. In vergelijking met de jaren zestig is het aantal verlofdagen – ook bijvoorbeeld klein verlet – gevoelig toegenomen. Dat maakt dat de kans is gestegen dat iemand op een willekeurige weekday of op bepaalde dagdelen niet op het werk verschijnt. Ook de sterke toename van deeltijds werk speelt uiteraard een rol. Deeltijds werkenden zijn meestal niet alle dagen of de hele dag op het werk. De afname van het aantal werkenden dat op dezelfde tijdstippen aan het werk is, heeft echter niet geleid tot een groter aandeel dat ook buiten de standaarduren aan de slag is. Integendeel, de bandbreedte van de 'normale' werktijden is vernauwd tussen 1966 en 2005 (zie ook Glorieux, Mestdag, Minnen, 2008a).

Het strakke werkritme structureert in grote mate de tijdsordening in onze samenleving. De openingsuren van winkels en diensten, de beschikbaarheid van anderen om samen dingen te doen, het vrijetijdsaanbod, enzovoort, worden sterk bepaald door de 'normale' werktijden. Het normale karakter van de werktijden leidt tot een sterk contrast tussen werk en vrije tijd. Uit figuur 1 blijkt dat vrijetijdsactiviteiten zich sterk concentreren in de avonduren, na het werk. Hoewel we in een sterk geïndividualiseerde samenleving mogen verwachten dat de vrije tijd iets chaotischer verloopt dan het strakke ritme dat het betaald werk volgt, blijkt dat allerm minst het geval.

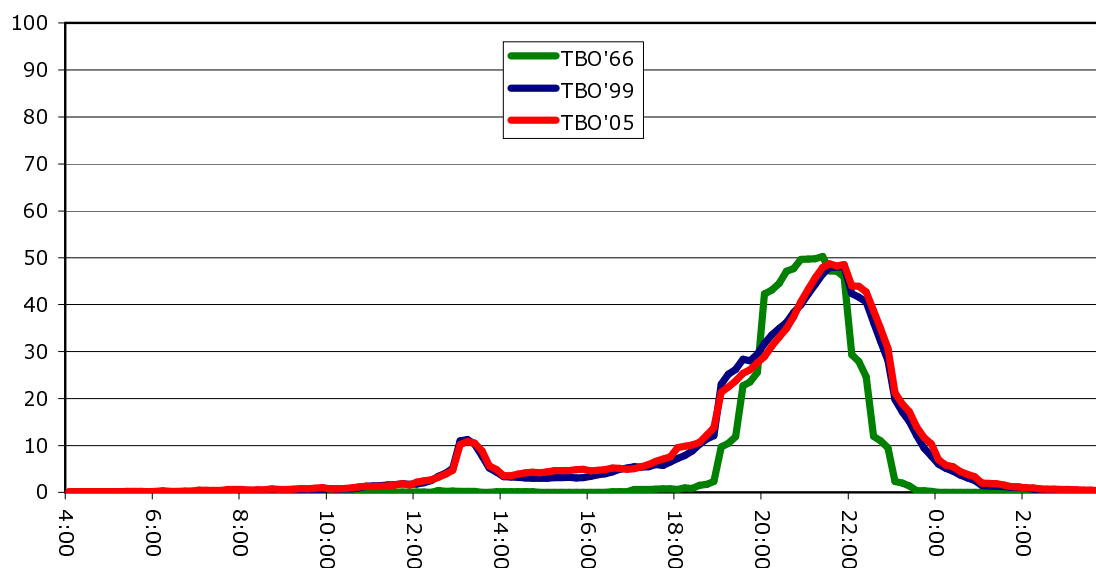
Na het werk ... domineert de tv

De tv heeft kort na zijn introductie in de jaren vijftig een snelle verspreiding gekend en is uitgegroeid tot één van de belangrijkste vrijetijdsbestedingen. Tv kijken is een activiteit die zich op weekdays vooral 's avonds concentreert. Al in de tijdsbudgetstudie van 1966 sprong het collectieve karakter van tv kijken eruit (zie Javeau, 1970). Zoals figuur 6 laat zien, zat in 1966 om 21u20' de helft van de Belgische bevolking voor de buis en dat percentage bleef hoog tot 22 uur. Daarna zocht een groot deel zijn bed op en werd het aantal tv-kijkers met bijna de helft gereduceerd. In 2005 bereikt tv kijken zijn piekmoment iets later dan in 1966, namelijk om 21u30'. Hoewel het aantal kijkers vanaf dat moment ook afneemt, gebeurt dat veel geleidelijker dan in 1966: om 23 uur zit nog meer dan een vijfde van de Belgen aan het toestel gekluisterd. In 1966 nam tv kijken niet alleen heel sterk af na 22 uur, maar ook heel sterk toe rond 20 uur. De aanvang van het tv-journaal op de toenmalige BRT veroorzaakte een stijging van 26% tot 42% van de kijkers tussen 19u50' en 20 uur. In België stijgt het aantal kijkers nu veel geleidelijker in de vooravond, hoewel het tv-journaal, dat nu om 19 uur wordt uitgezonden, nog altijd leidt tot bijna een verdubbeling van het aantal kijkers op dat moment, namelijk van 13,8% naar 21,4%.

Ondanks het feit dat tv kijken in 2005 iets breder over de avond is gespreid in vergelijking met 1966, blijft deze activiteit toch bijna exclusief geconcentreerd binnen dit dagdeel. Behalve de piek in de avond zien we ook een kleine piek in de namiddag. In de vroege namiddag – tussen 13 uur en 13u40' – pauzeert 9,2% van de Belgen voor de tv. Er is weinig sprake van tv kijken de hele dag door. Ontbijtprogramma's zijn klaarblijkelijk niet aan de Belgen besteed en ook het kijken naar het namiddagprogramma is zeker geen massaal fenomeen.

Tussen 1999 en 2005 zijn er nauwelijks verschillen op te merken.

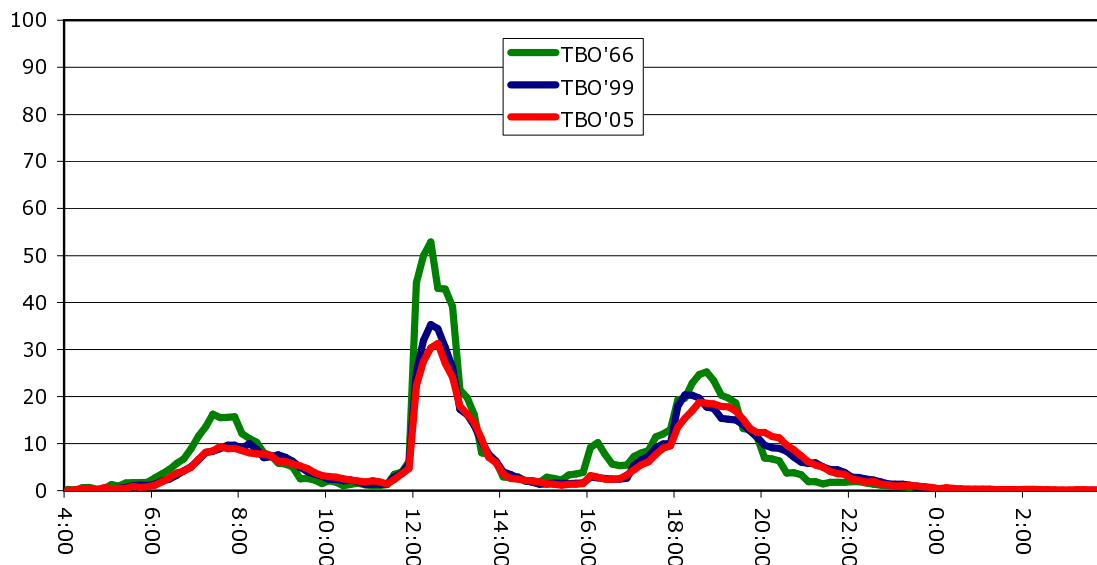
FIGUUR 6: VERLOOP VAN TV KIJKEN OP EEN WEEKDAY IN PERCENTAGE VAN DE BELGISCHE BEVOLKING VAN 19 TOT EN MET 65 JAAR (TBO '66 – N=1.596; TBO'99 – N=6.009; TBO'05 – N=4.496)

De maaltijd deelt de dag in drieën

Relatief lange tijdspannes van werk, vrije tijd en slaap geven kleur en betekenis aan de dag, maar het zijn de maaltijden die deze tijdspannes van elkaar scheiden. De maaltijd heeft altijd een belangrijke rol gespeeld in het structureren van de tijd. Figuur 7 laat zien hoe de maaltijden onze dag in drieën delen.

FIGUUR 7: VERLOOP VAN ETEN OP EEN WEEKDAG IN PERCENTAGE VAN DE BELGISCHE BEVOLKING VAN 19 TOT EN MET 65 JAAR (TBO '66 – N=1.596; TBO'99 – N=6.009; TBO'05 – N=4.496)

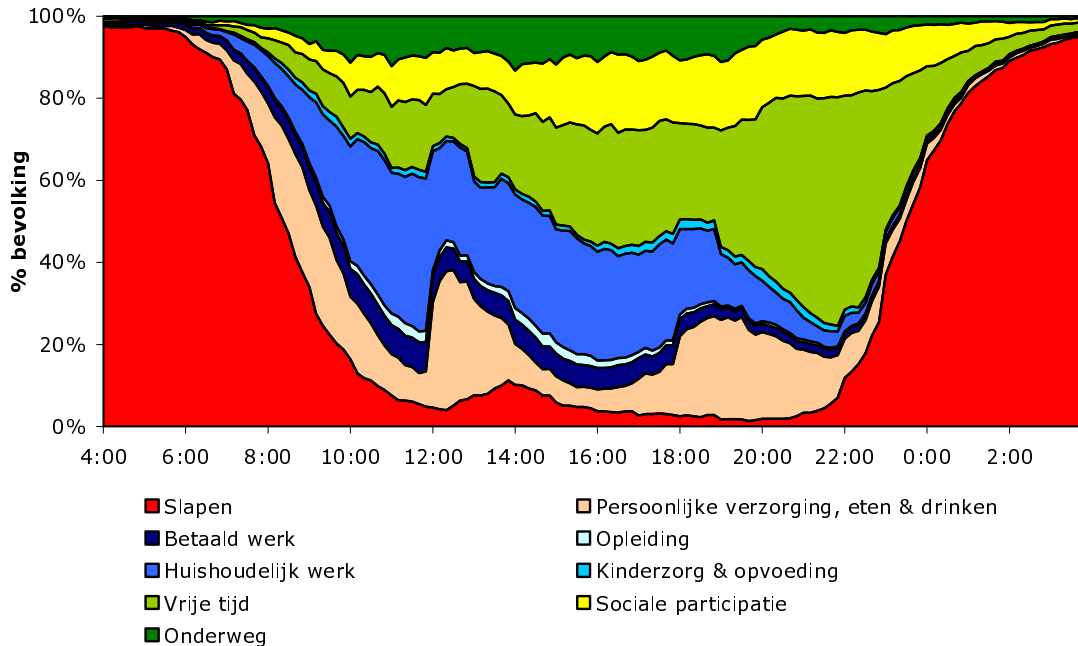
De belangrijkste maaltijd van de dag is ongetwijfeld de lunch. Op de piek in 2005, om 12u30', zit 31,3% van de Belgen tegelijk aan tafel. Het avondmaal en vooral het ontbijt hebben een minder collectief karakter. Beide kenmerken zich door een sterkere spreiding en een lager piek. Het ontbijt vindt plaats tussen 7 en 9 uur. Bovendien is de timing van het ontbijt verschillend voor werkenden en niet-werkenden. Terwijl de ontbijtpeik voor de actieve bevolking om 7u30' is, ligt die van de niet-actieve bevolking een uur later. Voor de niet-werkenden is het ontbijt een rustig moment om de dag te beginnen. Er is meer tijd om aan de ontbijttafel te zitten. Bij de werkenden is het ontbijt veel vaker een hectische bedoening van korte duur. Het avondmaal spreidt zich ook over een langere periode uit dan het middagmaal. Niet-beroepsactieven beginnen het avondmaal een half uur vroeger, maar toch is er een sterke overlapping tussen beide ritmes. Het avondmaal is immers hét moment bij uitstek om samen te eten.

Wanneer we vergelijken tussen 1999 en 2005, dan zien we dat het avondmaal in 2005 iets verlaat is. Uit de vergelijking met de tijdsbudgetgegevens uit 1966 blijkt dat de maaltijd inboet als aangever van het collectieve ritme (cfr. Mestdag, 2007). De maaltijden in 1966 verliepen veel meer collectief dan nu. Toen zat tijdens de lunch om 12u20' maar liefst meer dan de helft van de Belgen tegelijk aan tafel. Bovendien is er een maaltijd weggevallen, namelijk het vieruurtje. Tussen vier en vijf in de namiddag nam ongeveer één op de tien Belgen in kleine hap. Afgezien van het verdwijnen van het vieruurtje en een iets lagere piek bij de andere drie maaltijden, blijft anno 2005 de maaltijd nog altijd het dagritme van de Belgen bepalen.

Werkweek en weekendrust?

Tijdens het weekend doen we niet alleen andere dingen, ook het ritme is anders. Het wegvallen van het dwingende kader van betaald werk zorgt ervoor dat de meeste Belgen op zaterdag en zondag een andere cadans volgen dan tijdens de werkweek. Ook zaterdag en zondag onderscheiden zich nog van elkaar.

FIGUUR 8: VERLOOP VAN EEN ZATERDAG VOOR DE BELGISCHE BEVOLKING VANAF 12 JAAR (TBO'05 – N=3.200)

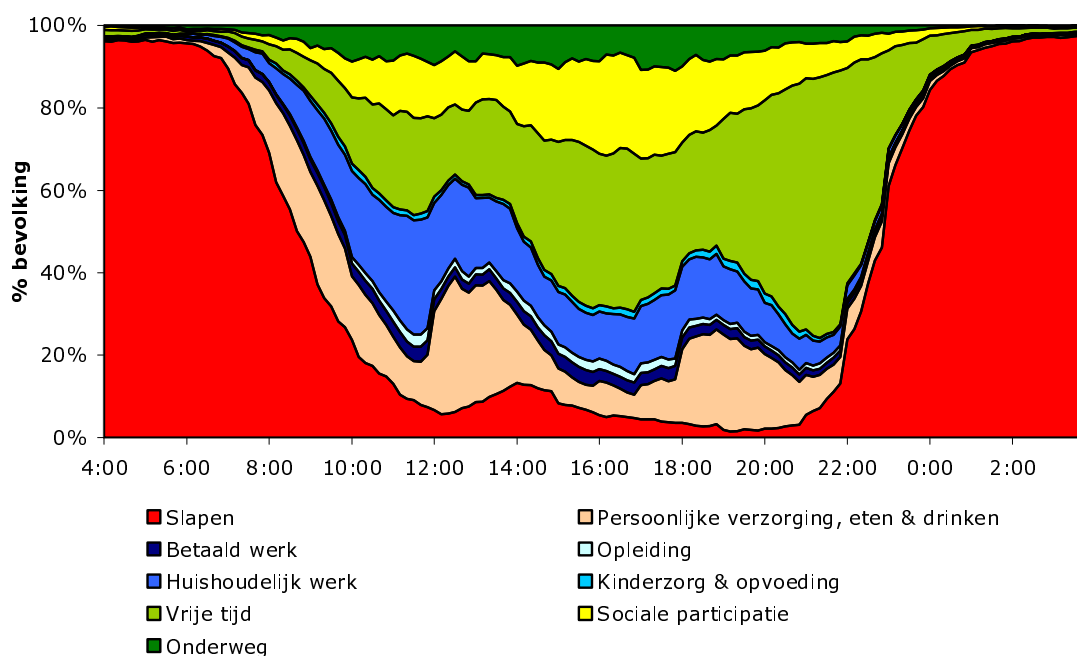

Op zaterdagochtend wordt er langer geslapen dan op een weekday (zie figuur 8). Om 7 uur is nog maar 13% van de Belgen wakker, pas rond 8u20' is de helft van de bevolking uit bed. Op zaterdag is dat een uur later dan doordeweeks. Om 8u30' zitten de meeste mensen (13,2%) aan het ontbijt. Betaald werk maakt voor het merendeel van de Belgen geen deel uit van de tijdsbesteding op zaterdag en wordt, vooral in de voormiddag, vervangen door huishoudelijk werk. Om 11u40' besteed meer dan een derde van de bevolking daar zijn tijd aan. Verder is er in de voormiddag al een aanzet tot sociale participatie- en vrijetijdsactiviteiten, maar pas in de namiddag komen die echt op gang.

Op zaterdag loopt de lunchperiode van 12 tot 13u30' uur. De meeste Belgen (30,4%) zitten om 12u20' aan tafel voor de lunch en dat is 10 minuten eerder dan de piek tijdens de weekdays. Het middagdutje is op zaterdag voor een even groot deel van de Belgen weggelegd als doordeweeks. Aan het eind van de middag (rond 16 uur) is nog altijd een kwart van de Belgen bezig met huishoudelijk werk. Ongeveer evenveel Belgen zijn op dat

ogenblik bezig met vrijetijdsactiviteiten en nog eens 17% besteedt zijn tijd aan sociale participatie. Vanaf 18 uur wordt op zaterdagavond in België het eten opgediend met een piek om 19u30' – een uur later dan tijdens weekdagen - als een vijfde van de bevolking aan tafel zit. Om 19 uur zit alweer één op de vijf Belgen voor de tv. Dat aantal zal oplopen tot 42,5% om 21u50'. Op zaterdag duurt de vrije avond een stuk langer dan tijdens de werkweek. Pas om 23u30' ligt de helft van de Belgen in bed. Om middernacht is nog 35,4% van de bevolking wakker en twee uur later, om 2 uur, nog 11%. 's Anderdaags volgt er immers weer een vrije dag

FIGUUR 9: VERLOOP VAN EEN ZONDAG VOOR DE BELGISCHE BEVOLKING VANAF 12 JAAR (TBO'05 – N=3.200)

Zondag is een echte rustdag. Er wordt weer langer geslapen (zie figuur 9). Pas om 8u40' is de helft van de bevolking wakker en het duurt tot 10 uur voor meer dan driekwart van de Belgen uit bed is. Er wordt ook veel minder huishoudelijke werk en betaald werk gedaan dan op de andere dagen. De meeste mensen nemen hun ontbijt tussen 8u20' en 9u30', wat amper verschilt van een zaterdag. De rest van de voormiddag wordt gedomineerd door huishoudelijk taken – maar wel minder dan op zaterdag -, op de voet gevolgd door vrije tijd en sociale participatie.

De lunchtijd concentreert zich nu tussen 12 en 14 uur en wordt minder gezamenlijk genomen dan op zaterdag. Ook de piek valt later: om 13u20' zit 26,2% van de Belgen aan tafel. Tussen 13u30' en 15 uur doet bijna 11% van de bevolking een middagdutje. Zondagmiddag is hét moment van de week waarop Belgen familie en vrienden

bezoeken of andere sociale activiteiten doen. Gemiddeld één vijfde tot bijna één kwart van de Belgen neemt daarvoor de tijd. De hoofdactiviteit blijft echter gerelateerd aan vrije tijd. Ook tv kijken hoort daarbij. Op zondag kijken overigens de hele dag door meer Belgen tv dan op de andere dagen. De piek van het avondeten situeert zich om 18u50': 20,2% van de Belgen zit dan aan tafel. Na het eten neemt de vrijetijdsbesteding verder toe. Op vrijwel dezelfde tijd als tijdens de werkweek bereikt tv kijken zijn maximum om 21u40'. Dat maximum is het hoogste van de hele week: 52% van alle Belgen kijkt op dat moment gezamenlijk naar de televisie. Op zondagavond gaan mensen weer vroeger slapen: om 23 uur ligt 60,6% al in bed en om middernacht slaapt 83,9%. Het weekritme kondigt zich alweer aan.

Besluit

Uit de ritmes van activiteiten komt een vrij precieze dag- en weekindeling naar voren. De dag wordt opgedeeld in afgebakende tijdvakken, ingekleurd door specifieke activiteiten. Er is een tijd om te slapen – tussen 23 en 7 uur. Er zijn collectieve werkperiodes – in de week vooral tussen 8 en 12 uur, en 13 en 16 uur. De middagmaaltijden worden in grote mate tegelijk genomen. De vrije tijd is duidelijk temporeel afgebakend, namelijk 's avonds van 19 tot 23 uur en op zondagmiddag. En zelfs huishoudelijk werk heeft zijn piekmomenten, namelijk vooral op de zaterdagvoormiddag. Het ziet er niet meteen naar uit dat zaterdag en zondag vervlakken tot gewone werkdagen, of dat België evolueert naar een 24 uursamenleving.

Referenties

- Elchardus, M. & I. Glorieux (1989) De ontwrichting van het levensritme. De effecten van werk en werkloosheid. In: Mens en maatschappij, 64 (2), p. 115-139.
- Glorieux, I., I. Mestdag, & J. Minnen (2008a) The Coming of the 24-hour Economy? Changing work schedules in Belgium between 1966 and 1999. In: Time & Society, 17 (1), p. 63-83.
- Glorieux, I., I. Mestdag & J. Minnen (2008b) Technisch verslag Time & Budget. Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR, VUB.
- Glorieux, I., J. Minnen & T.P. van Tienoven (2008a) Een weekje België. Enkele resultaten van het Belgisch tijdsbestedingsonderzoek 2005 (TBO'05). Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR, VUB.
- Glorieux, I., J. Minnen & T.P. van Tienoven (2008b) Tijdsbesteding in België. Veranderingen in tijdsbesteding tussen 1999 en 2005 (tabellenboekje). Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR, VUB.
- Javeau, C. (1970) Les vingt-quatre heures du Belge. Éditions de l'Institut de Sociologie, Brussel.
- Kreitzman, L. (1999), The 24 Hours Society. Profile Press, Londen.
- Mestdag, I. (2007) Destructuration of the Belgian meal pattern? Changes in the temporal, social and spatial aspects of eating practices by means of time-use data. Doctoraal proefschrift, Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel.
- Presser, H.B. (2003), Working in a 24/7 Economy. Challenges for American Families. Russell Sage Foundation, New York.